

PREGLEDNI RAD

Darko Martinović*

**Istočno
partnerstvo
i politika
proširenja EU-a
u kontekstu
rata u Ukrajini**

* Mr.sc. Darko Martinović, doktorski student na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. E-MAIL: dmartino111@net.hr.

SAŽETAK: Istočno partnerstvo (IP) pokrenuto je 2009. godine kao integralni dio Europske politike susjedstva. Riječ je o zajedničkoj inicijativi Europske unije, njezinih država članica i šest istočnoeuropskih i južnokavkaskih zemalja partnera s ciljem političkog pridruživanja i gospodarske integracije, ali bez jamstava ili obaveza Unije u pogledu pristupanja. Nakon bjeloruske suspenzije sudjelovanja u IP-u i ruske invazije na Ukrajinu te dodjeljivanja statusa kandidata za članstvo u EU-u Ukrajini i Moldaviji, budućnost IP-a postala je krajnje upitna, pri čemu daljnja sudbina većine zemalja Inicijative umnogome ovisi o ishodu rusko-ukrajinskog rata. Cilj ovog rada je temeljem dostupnih izvora analizirati međusobno suprotstavljene poglede EU-a i Rusije prema Istočnom partnerstvu, kao i (geo)političku heterogenost samih zemalja IP-a s naglaskom na činjenicu da su tzv. A3 zemlje u pogledu višegodišnje proeuropske orijentacije, sličnije zemljama Zapadnog Balkana nego ostatku IP-a. Stoga je prvo istraživačko pitanje ovog rada je li Istočno partnerstvo postalo zastarjelo nakon radikalnih geopolitičkih promjena? Drugo pitanje je u kojoj mjeri je drugi ukrajinski rat pridonio ispreplitanju 'europskog puta' zemalja IP-a i Zapadnog Balkana? Poglavlja u radu koncipirana su sukladno ključnim predmetima analize – europskoj i ruskoj percepciji IP-a, specifičnostima svake od pojedinih zemalja Inicijative, usporedbi sa zemljama Zapadnog Balkana te utjecaju rata u Ukrajini na IP.

KLJUČNE RIJEČI:
Istočno partnerstvo,
Europska unija, politika
proširenja, Rusija,
Zapadni Balkan

Uvod

Istočno partnerstvo (IP) Europske unije pokrenuto je 2009. godine kao posebna dimenzija Europske politike susjedstva (EPS¹) te kao zajednička inicijativa EU-a, njegovih država članica i šest istočnoeuropskih i južnokavkaskih država: Armenije, Azerbajdžana, Bjelorusije, Gruzije, Moldavije i Ukrajine. Nakon što je EU-u 2004. i 2007. godine pristupilo deset novih država, vanjske granice Unije pomaknule su se prema istoku i jugoistoku, što je nametnulo potrebu da se s novim najbližim susjedima na što funkcionalniji način urede politički i ekonomski odnosi.

Gljučni cilj inicijative je postizanje najbližeg mogućeg političkog pridruživanja i najvećeg stupnja gospodarske integracije spomenutih zemalja i EU-a. U tom kontekstu, EU je istaknuo prioritete suradnje sa zemljama istočne Europe i južnog Kavkaza – s naglaskom ne samo na ekonomiju nego i na temeljne vrijednosti Unije². Unija je izrazila spremnost na financijsku pomoć i investicije u partnerskim zemljama, političku medijaciju te sveukupno intenzivnu suradnju na brojnim zajedničkim projektima i programima.

U okviru inicijative svakoj je partnerskoj državi potvrđeno suvereno pravo da odabere razinu ambicije i ciljeve kojima teži u svojim odnosima s EU-om. Bitno je istaknuti da Istočno partnerstvo nije pristupni proces koji je karakterističan za odnos EU-a sa zemljama Zapadnog Balkana te da Unija prije 2022. godine, niti u službenim dokumentima niti u izjavama njezinih dužnosnika nije preuzimala nikakve obaveze po tom pitanju. Drugim riječima, članstvo u IP-u ne jamči bilo kojoj državi buduće članstvo u EU-u, niti sve one gaje takvu ambiciju. S druge strane, članak 49. Ugovora o Europskoj uniji, kako temeljnog iz Maastrichta, tako i njegove lisabonske inačice, daje hipotetičku mogućnost svakoj europskoj državi koja poštuje vrijednosti iz članka 2. Ugovora i obavezuje se na njihovo promicanje, da podnese zahtjev za članstvo (Ugovor o Europskoj uniji, 2016).

1 Europska politika susjedstva utemeljena je 2004. godine s ciljem suradnje sa državama na vanjskim granicama EU-a na istoku i jugu, temeljem članka 8. Ugovora o Europskoj uniji (EUR-Lex, 2016). EU je Rusiji također ponudila suradnju u okviru EPS-a, međutim u Moskvi su „pristojno odbili ponudu, umjesto toga preferirajući bilateralne odnose s EU-om pod nazivom „strateško partnerstvo“ (Adomeit, 2011: 1 i Crombois, 2019: 94).

2 „Sudionici praškog summita slažu se da će se Istočno partnerstvo temeljiti na prednosti načelima međunarodnog prava i temeljnim vrijednostima, uključujući demokraciju, vladavinu prava i poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, kao i tržišnu ekonomiju, održivi razvoj i dobro upravljanje“ (European Commission, 2009: 5).

Projekt Istočnog partnerstva prolazio je kroz razne mijene, uspone i padove te je obilježen vrijednosnim (ideološkim), geoekonomskim i geopolitičkim nadmetanjem EU-a i Rusije u kojem nisu vidljivi samo različiti ciljevi dvaju strana nego i različita razina motivacije, odnosno jasnoće u njihovoj provedbi. Nadalje, ni većina članica IP-a, neovisno o njihovom stupnju (ne)demokratičnosti, nije se mirila s ulogom pukog objekta u tom nadmetanju. Njihova proaktivna uloga ogleda se na više načina – neke od njih iskazale su ambiciju za daljnjim približavanjem EU-u, a druge su se više usmjerile na provedbu tzv. multivektorske politike, odnosno održavanje političkog i ekonomskog balansa između Bruxellesa i Moskve, ali i drugih ‘međunarodnih adresa’, poput Washingtona, Ankare ili Pekinga.

Cilj ovog rada je temeljem dostupnih izvora analizirati međusobno suprotstavljene poglede EU-a i Rusije prema IP-u, kao i (geo)političku heterogenost samih zemalja IP-a s naglaskom na činjenicu da su zemlje takozvanog ‘pridruženog trija’ u pogledu višegodišnje proeuropske orijentacije, sličnije zemljama Zapadnog Balkana nego ostatku država Istočnog partnerstva. Stoga je prvo istraživačko pitanje ovog rada je li Istočno partnerstvo zastarjelo nakon radikalnih geopolitičkih promjena 2022. godine ili će, naprotiv, te promjene doprinijeti njegovom oživljavanju u novoj formi? Drugo istraživačko pitanje je u kojoj mjeri je drugi ukrajinski rat pridonio ispreplitanju ‘europskog puta’ pojedinih zemalja IP-a i zemalja Zapadnog Balkana? Poglavlja u radu koncipirana su sukladno ključnim predmetima analize – na početku se analiziraju europska i ruska percepcija IP-a, nakon toga se pažnja posvećuje specifičnostima svake od pojedinih zemalja Inicijative. Potom slijedi usporedba članica IP-a sa zemljama Zapadnog Balkana te se na kraju iznosi pregled i analiza utjecaja rata u Ukrajini na IP i na njegove članice pojedinačno.

Četiri scenarija za Istočno partnerstvo

Potaknuti desetom obljetnicom uspostave IP-a, Wojciech Przybylski iz varšavskog *think tanka Visegrad Insight* i Joerg Forbrig iz berlinskog *Marshall fonda* u svibnju 2020. godine objavili su studiju pod naslovom: „Istočnoevropska budućnost: četiri scenarija za istočno partnerstvo 2030” (Forbrig i Przybylski, 2020). Riječ je o temeljitoj studiji koja bi zadobila veću pozornost da nije objavljena u vrijeme rasplamsavanja pandemije COVID-19. Temeljem brojnih intervjua i radionica s analitičarima, novinarima, političarima, aktivistima civilnog društva i poslovnim liderima iz zemalja IP-a kao i EU-a, autori su kreirali četiri različita scenarija za IP koje su nazvali ‘Pragmatična integracija’, ‘Ponovljena ruska hegemonija’, ‘Stožer EU prema Moskvi’ i ‘Građanska emancipacija’.

Prema autorima, prvi scenarij je najmanje pesimističan (scenarij najboljeg slučaja) jer predviđa povećanje izravnih stranih ulaganja, trgovine i gospodarske međuzavisnosti uz postupno poboljšanje u razvoju infrastrukture zemalja IP-a. Ovo zapravo predstavlja *status quo* ili poboljšanu verziju ‘business as usual’ odnosa jer unatoč napretku u brojnim područjima, ne uključuje najvažnije pitanje za dio, točnije polovicu članica – ponudu za pristupanje Uniji. U međuvremenu, kako se očita razlika među državama IP-a i dalje povećava, u narednim godinama EU će biti prisiljen preoblikovati pristup i modificirati okvir Inicijative (Ibid, 8-9).

Prema drugom scenariju, Rusija će profitirati od završetka projekta plinovoda Sjeverni tok 2, dobiti nekoliko strateških sektora u ekonomijama IP-a te ojačati financijske veze s njihovim elitama. Ovo predviđanje uključuje daljnje slabljenje EU-a i NATO-a uslijed mnoštva kriza a populističke, euroskeptične snage otežavaju donošenje odluka u Bruxellesu. Sukladno tome, regija “gubi povjerenje u proeuropske EU lidere i prihvaća veću ovisnost o Rusiji” (Ibid, 10-11).

Treća opcija predviđa približavanje EU-a i Rusije. Unija je zabrinuta što SAD okreću leđa Europi, fokusirajući se na druga geografska područja a rastući kineski utjecaj uznemiruje i Bruxelles i Moskvu, koji počinju intenzivnije surađivati, među ostalim i na štetu zemalja IP-a. Stoga “iako se neke zemlje IP-a pokušavaju oduprijeti tim trendovima, druge se mire s drugorazrednim statusom i s oklijevanjem slijede ovaj novi europski mainstream. Kao rezultat toga, istočni partneri ulaze u novo razdoblje nestabilnosti, s vidljivim strahom i frustracijama praćenim razočaranjem u EU” (Ibid, 12-13).

Prema četvrtoj opciji, niti je Rusija u opadanju uzor, niti je članstvo u EU izgledno, a u prvi plan u regiji dolaze emancipatorska moć civilnog društva i njezini lideri. Stoga se zemlje IP-a okreću same sebi a EU im ne može ponuditi više od „moralne podrške“ uz postojanje prešutnog sporazuma s Kremljom (Ibid, 14-15).

Iako je svako od navedenih predviđanja bilo bazirano na realnoj procjeni situacije u državama IP-a te njihovom širem okružju, autori studije, kao i golemo većina drugih eksperata za istočnu Europu i Rusiju, nisu predviđjeli daleko radikalniji scenarij kojemu svjedočimo od 2022. godine.

Briselska percepcija istočnih partnera

Dosadašnje iskustvo pokazuje da je, u usporedbi s prilično uspješnim višedesetljetnim zajedništvom u rješavanju mnoštva ekonomskih i socijalnih problema, stvaranje i artikuliranje jedinstvene vanjske i sigur-

nosne politike EU-a kao “ekonomskog diva, političkog mrava i vojnog patuljka”³, bila iznimno zahtjevna a prečesto i nemoguća zadaća.

Prva Strategija sigurnosti EU-a iz 2003. godine pod nazivom „Sigurna Europa u boljem svijetu” kao jedan od tri strateška cilja ističe „izgradnju stabilnosti i prosperiteta u neposrednom susjedstvu“ (European Council - Council of the European Union, 2003: 7). U Strategiji je izražena želja da EU postane globalna sila, ali bez jasno definiranih političkih ciljeva, sredstava i instrumenata. Dakle, riječ je o strategiji po imenu, ali ne i sadržaju. Kad je riječ o današnjim državama IP-a jasno se ocrtavaju konture budućeg pristupa tom području: „U našem interesu nije da proširenje EU-a stvori nove linije podjele u Europi. Trebamo proširiti koristi od ekonomske i političke suradnje s našim susjedima na istoku te istodobno aktivno sudjelovati u rješavanju sigurnosnih problema u tom području“ (Ibid, 8).

Globalna strategija za vanjsku i sigurnosnu politiku EU iz 2016. godine pisana je znatno manje optimističnim tonom, sukladno značajno pogoršanoj sigurnosnoj situaciji u Europi i njezinom istočnom i južnom susjedstvu. U strategiji se Rusija apostrofira kao kršitelj europskog sigurnosnog poretka i normi međunarodnog prava, prije svega zbog aneksije Krima i destabilizacije istočne Ukrajine, uključujući odgovornost za „dugotrajne sukobe u široj regiji Crnog mora“. Strategija apelira na jedinstvo članica u suočavanju sa strateškim izazovom koji predstavlja Rusija, ali i poziva na dijalog i suradnju dviju strana u drugim područjima sigurnosti (European External Action Service, 2016: 33).

Unatoč deklarativnom jedinstvu u pogledu zajedničkih strateških dokumenata, članice EU-a su se od samog početka uspostave Istočnog partnerstva razmjerno oštro podijelile u pogledu tog projekta i odnosa prema zemljama koje mu pripadaju, slično kao i u drugim političkim, sigurnosnim i ekonomskim pitanjima izravno ili posredno vezanim za Rusiju (Balfour, 2022). Imajući na umu potrebu za demokratskom i ekonomski uređenom i s EU-om što integriranijom tampon zonom prema Rusiji, zemlje koje su inicirale projekt – Švedska i Poljska, uz potporu baltičkih i srednjoeuropskih zemalja, zadržavaju interes za IP-om na visokoj razini cijelo vrijeme (Crombois, 2019: 90). S druge strane, zapadne i mediteranske članice EU-a tradicionalno manje obraćaju pažnju na procese i događanja na istočnoj granici Unije. Pri tome specifičan slučaj predstavljaju zapadnoeuropski „teškaši“ Njemačka i osobito Francuska⁴,

3 Često citirana izjava Marka Eyskensa koju je kao tadašnji ministar vanjskih poslova Belgije izrekao nekoliko dana prije početka operacije „Pustinska oluja“ (The New York Times, 1991).

4 Nizozemska, zemlja sa snažno izraženim skepticizmom kad je riječ o proširenju EU-a,

za koju IP nije prijelazna faza za eventualno buduće članstvo, odnosno proširenje EU-a (dovoljno poteškoća je odavno uočeno u svezi Zapadnog Balkana), kako to priželjkuju ambiciozniji istočni partneri - nego prije svega instrument za stabilizaciju istočnog susjedstva

Obzirom da se Putinova Rusija gotovo od samog početka percipirala kao težak, a s vremenom i sve agresivniji partner o kojem u velikoj mjeri ovisi energetska opskrba brojnih zemalja EU-a, Bruxelles i druge europske prijestolnice zazirali su od pretjeranog uplitanja u geografsko područje neposrednog ruskog interesa, uz to karakteristično po 'zamrznutim' i 'odmrznutim' konfliktima. Stoga, dok je EU odbijala prihvatiti isključivo rusku percepciju istočnih partnera, također je kategorički odbijala ponuditi im perspektivu članstva, nalazeći se tako u specifičnoj poziciji „koja utjelovljuje delikatnu i nelagodnu mješavinu kooperativno-liberalnog i defanzivno-realističnog pristupa“ (Youngs, 2022:1).

Prije zadnjeg sastanka na vrhu EU-a i IP zemalja, krajem 2021. godine, *Carnegie Endowment for International Peace* proveo je anketu o sadašnjosti i budućnosti Inicijative među nizom eksperata za Rusiju i istočnoeuropsku politiku, od kojih neki dolaze i iz zemalja IP-a. Iako njihovi stavovi nisu posve identični, postoji načelno slaganje da je IP proizveo opipljive rezultate u ekonomskim i socijalnim pitanjima, ali nije dao odgovore na geopolitičke izazove. Tako Zsuzsanne Szelenyi, bivša članica mađarskog parlamenta tvrdi: „Iako je EU u zadnjih deset godina razvila fleksibilan pristup prema zemljama regije, uvijek je bio prisutan oprez budući da je Rusija jasno naznačila da se EU putem IP-a miješa u njezinu interesnu sferu. Ali od ruske aneksije Krima 2014. i radikalizacije situacije u Bjelorusiji, problemi regije se odnose prije svega na sigurnosna pitanja. Takva situacija od EU-a zahtijeva puno izravniju i hrabriju politiku, koja priznaje prava i interese zemalja IP-a i prepoznaje Rusiju kao sigurnosnu prijetnju, a ne samo kao gospodarskog partnera“ (Carnegie Europe, 2021:6).

Otprilike u isto vrijeme, Amanda Paul i Ionela Ciolan iz briselskog Europskog centra za politiku primjećuju slično: “Prijelaz s normativnog na geopolitičkog aktera, kako je zamislila Komisija von der Leyen, tek se treba dogoditi. EU nema jasnu stratešku viziju za regiju (...) Kako IP postaje raskrižje geopolitičkog i geoekonomskeg natjecanja, EU će biti relevantan samo ako pronađe političku volju za provedbu dugoročne strategije prema regiji. I Rusija i Kina točno znaju što žele od IP-a. Vrijeme je da Bruxelles odluči kakav tip aktera želi biti u istočnom susjedstvu“ (Ciolan & Paul, 2021: 4).

na referendumu 2016. godine odbila je provedbu Sporazuma o pridruživanju EU-a i Ukrajine, što je kasnije ipak korigirano u državnom parlamentu.

Ruska percepcija bliskog susjedstva

Treba naglasiti da je IP regija⁵ do sada, a tako će vjerojatno biti i ubuduće, bila daleko veći prioritet za Rusiju – koja to područje naziva dijelom Zajednice nezavisnih država (ZND) ili „blisko susjedstvo“ – nego za EU, s izuzetkom dijela njezinih članica. Prema Hannesu Adomeitu „Politike Kremļa prema post-sovjetskom prostoru se nalaze negdje u međuprostoru između unutarnje i vanjske politike te se mogu smatrati produžetkom unutarnje politike“ (Adomeit, 2011:25). S druge strane, dugotrajni sukob s Ukrajinom te zamrznute sukobe u drugim državama IP-a nije moguće razumjeti bez šireg uvida u postulate opće (velike) strategije⁶ Rusije i hijerarhije sigurnosnih prijetnji i izazova kako ih Kremlj vidi. Dakle, velika strategija Rusije ne odbacuje suradnju sa Zapadom, ali samo ako ona ni na koji način (vojno, politički, ekonomski) ne zadire u zamišljenu rusku sferu utjecaja. U multipolarnom svjetskom poretku shvaćenom na takav tradicionalan način („Jalta princip“), manjim narodima i državama preostaje krajnje skučen prostor za slobodan izbor vanjskopolitičkih opcija, uključujući pristupanje međunarodnim savezima. To osobito vrijedi ukoliko se nalaze u dometu hegemonijski raspoloženih regionalnih i globalnih sila, što tradicionalna, ali i današnja Rusija (to je bilo razvidno i prije 24. veljače 2022. godine) nedvojbeno jest.

Post-sovjetska, pogotovo Rusija Vladimira Putina, godinama upućuje prigovore Zapadu zbog širenja NATO-a na istok⁷ i smatra to najvećom prijetnjom nacionalnoj sigurnosti (Russia Matters, 2015; The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom, 2016)⁸. U usporedbi s NATO-om, u ruskoj percepciji se EU, barem do 2022., smatrala relativno benignim međunarodnim akterom u pogledu vanjske i sigurnosne politike, uz želju da tako i ostane. Stoga Moskva pre-

5 Ovdje je dakako riječ o političkom a ne geografskom konstrukturu jer „IP regija“ sjedinjuje istočnoeuropske zemlje ruskog zapadnog susjedstva i južnokavkaske zemlje. U tom kontekstu, mogao bi se upotrijebiti i pojam „megaregija“ (Jović, 2018: 361-362).

6 „Opća (velika) strategija djelatnost je državnog vodstva u određivanju i realizaciji težišnih ciljeva na važnim državnim područjima (ekonomskom, diplomatskom, vojnom, tehnološkom, kulturnom i dr.), a u kontekstu nacionalne sigurnosti.“ (Hrvatska enciklopedija, 2023)

7 Službeno širenje NATO-a na bivše članice nekadašnjeg suparničkog vojno-političkog bloka započelo je u ožujku 1999. godine, šest mjeseci prije nego što je tadašnji predsjednik Rusije Boris Jeljcin imenovao Vladimira Putina predsjednikom Vlade.

8 Zadnja Strategija nacionalne sigurnosti Rusije iz 2021. godine objavljena je samo na ruskom jeziku, ali prema interpretaciji upućenih analitičara, Strategija i dalje percipira SAD i NATO kao najveće sigurnosne prijetnje, ali za razliku od prethodnih dokumenata te vrste, ne govori o prostoru za suradnju. S druge strane, EU uopće nije niti spomenuta (Duclos, 2021, Galeotti, 2021, Trenin, 2021).

ferirala je bilateralne odnose sa svakom od članica Unije, s naglaskom na najvažnije i najveće zemlje⁹. Pritom Vladimir Putin kao neformalni vođa tzv. liberalne internacionale ne odustaje od mnogo većih ambicija – modeliranja europske politike putem potpore radikalno desnim i radikalno lijevim populistima diljem EU-a, ali i kreiranja i održavanja poslovno-političkih veza s *mainstream* političarima. Također, i suradnja s manjim članicama organizacije u kojoj je uvijek moguće (zlo)upotrijebiti princip veta, može biti od višestruke koristi, što najbolje pokazuju odnosi s Mađarskom pod vodstvom Viktora Orbana. Međutim, Rusija, kako je spomenuto, gleda s podozrenjem na politiku EU-a prema šest bivših sovjetskih republika, neovisno o nesklonosti Unije da im ponudi članstvo¹⁰. Takav stav ima težinu osobito u kontekstu postojanja moskovske ponude za integracijom, realno daleko manje atraktivnije Euroazijske ekonomske unije (EEU), osnovane 2014. godine na temeljima ranijih integracija, u čije je članstvo Rusija od europskih zemalja uspjela pridobiti samo Armeniju i Bjelorusiju.

U tom kontekstu, potrebno je podsjetiti da povod za masovne demonstracije na kijevskom Majdanu (EuroMajdan) protiv vlasti proruskog predsjednika Viktora Janukoviča i svega što je kasnije uslijedilo, nije povezan s hipotetičkim i nakon rata u Gruziji teško ostvarivim pristupanjem Ukrajine NATO-u za koje se zalagao Janukovičev prethodnik Viktor Juščenko, nego proizlazi iz naglog odbijanja tadašnjeg ukrajinskog predsjednika da potpiše Ugovor o pridruživanju s EU-om, nakon što mu je Moskva uputila alternativnu ponudu.

Heterogenost zemalja Istočnog partnerstva

Činjenica je da zemlje IP-a dijele sovjetsko naslijeđe i sve što iz nje proizlazi u političkom, ekonomskom, sigurnosnom ili kulturološkom smislu. S druge strane, nakon više od 30 godina od raspada Sovjetskog Saveza, to naslijeđe ne predstavlja mnogo više od najmanjeg zajedničkog nazivnika, zbog čega neki autori inzistiraju na terminu post-post sovjetske države (Saari i Secrieru, 2019: 13). Čak i činjenica da su u svima njima trenutačno stacionirane ruske oružane snage ima jasnu razlikovnu dimenziju. Dok se u Bjelorusiji i Armeniji ruska vojska nalazi

9 U tom kontekstu, Koncept vanjske politike Ruske Federacije iz 2016. godine zagovara jačanje bilateralnih odnosa sa "Saveznom Republikom Njemačkom, Republikom Francuskom, Republikom Italijom, Kraljevinom Španjolskom i drugim europskim zemljama." (The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom, 2016: čl. 66.)

10 U tom smislu indikativna je izjava Sergeja Lavrova u razdoblju rane faze IP-a: „Opitujuju nas da imamo sferu utjecaja. Što je onda Istočno partnerstvo, ako ne pokušaj proširenja sfere utjecaja EU-a?“ (Adomeit, 2011: 46).

zahvaljujući ne samo volji Moskve nego i blagoslovu državnih vodstava u Minsku i Erevanu, Azerbajdžan se nakon pobjede u zadnjem ratu s Armenijom krajem 2020. godine nevoljko morao složiti s prisustvom ruskih mirovnih snaga u Nagorno Karabahu. S druge strane, ruska vojska održava *status quo* u Pridnjestrovlju te u Abhaziji i Južnoj Osetiji, što moldavske i gruzijske vlasti, dakako, oštro osuđuju, ali nemaju i vjerovatno ni u budućnosti neće imati adekvatan odgovor. Do invazije 2022. godine slično je vrijedilo i za Ukrajinu u pogledu Krima i Donbasa.

Po geografskom kriteriju ove zemlje se nalaze u različitim i međusobno udaljenim regijama. Ukrajina, Moldavija i Bjelorusija su klasične istočnoeuropske zemlje, dok se južnokavkaske zemlje Gruzija, Armenija i Azerbajdžan nalaze na raskrižju Europe i Azije. Gruzija i Armenija često ističu drevne kršćanske korijene koji sežu sve do kasne antike, argumentirajući njihovu inherentnu pripadnost Europi¹¹, bez obzira na golemu zemljopisnu udaljenost od njezina središta. S druge strane, šijitski (iako uglavnom sekularni) Azerbajdžan koji ima brojnu i značajnu manjinu u Iranu, prirodno i samorazumljivo prihvaća ovaj specifični zemljopisni položaj. Nadalje, ne treba izgubiti iz vida snažno izraženu turkofonu dimenziju Azerbajdžana, odnosno oslanjanje na Ankaru kao ključnog saveznika i zaštitnika. O tome najbolje svjedoči presudna uloga Turske u azerbajdžanskoj pobjedi u spomenutom ratu s Armencima.

Na kraju, o političkoj heterogenosti zemalja IP-a svjedoče i izvješća o stanju demokracije u post-socijalističkim zemljama koja redovito predstavlja *Freedom House*. Prema izvješću u 2022. godini, koje se po tom pitanju ne razlikuje od prethodnog, Armenija, Gruzija, Moldavija i Ukrajina spadaju u zemlje takozvanog tranzicijskog ili hibridnog političkog režima, dok su Azerbajdžan i Bjelorusija klasični konsolidirani autoritarni režimi (*Freedom House*, 2022: 14).

Spomenuta kategorizacija do određene mjere može biti od pomoći u objašnjenju različitih geopolitičkih i geoekonomskih prioriteta političkih vodstava zemalja IP-a, uključujući iznimno kompleksne odnose s Bruxellesom. Kao rezultat svega gore navedenog, iskristalizirala se temeljna podjela. Pridružene zemlje, tzv. Pridruženi trio, A3 ili Trio, Ukrajina, Moldavija i Gruzija su od samih početaka IP-a u manjoj ili većoj mjeri – ovisno o političkim mijenama uslijed dolazaka na vlast proeuropskih ili proruskih garnitura – iskazivale ambiciju ne samo za približavanjem EU-u nego i za realizacijom „utopijskog cilja“ – punopravnog članstva. Stoga one postaju sličnije zemljama Zapadnog Balka-

11 U kontekstu ambicija Gruzije za pristupanjem EU, u pojedinim prijestolnicama Unije se dovodi u pitanje pripadnost te zemlje europskom kontinentu, što dakako vrijedi i za ostale južnokavkaske zemlje (*Radio Slobodna Europa*, 2021).

na (Mirell, 2021: 4) nego ostatku zemalja IP-a kojima pristupanje EU-u nikad nije bilo vanjskopolitički cilj.

Pridruženi trio

Razvoj događanja nakon početka prvog ukrajinskog rata 2014. godine¹² sugerira da relativno brzo nakon formiranja Inicijative, princip IP-a postaje dramatično nesukladan realnom stanju stvari te da je suvereno pravo svakog od istočnih partnera da odabere razinu ambicija i ciljeva u svojim odnosima s EU-om rastegnuto do granica koje Bruxelles možda nije očekivao. Naime, „zemlje obojenih revolucija“¹³ te potencijalni kandidati za članstvo u NATO-u, Ukrajina i Gruzija, skupa sa statusno neutralnom Moldavijom, su upravo 2014. godine s EU-om potpisale Sporazume o pridruživanju i sporazume o detaljnom i sveobuhvatnom području slobodne trgovine¹⁴. Ti su sporazumi privremeno primjenjivani dok nisu stupili na snagu, u Moldaviji i Gruziji u srpnju 2016. a u Ukrajini u rujnu 2017. godine. Kao rezultat toga, odnosi između A3 zemalja i EU-a dosegli su novu, višu razinu¹⁵ u odnosu na preostale članice Partnerstva, koje su u većoj mjeri zbog političkih

- 12 Stav službene Moskve o ključnom uzroku sukoba u Ukrajini jasno je izražen u ruskoj Strategiji nacionalne sigurnosti iz 2015. godine u kojoj se SAD, ali i EU, smatraju odgovornim za tragična zbivanja u toj zemlji: „Potpora SAD-a i EU-a antiustavnom državnom udaru u Ukrajini dovela je do duboke podjele u ukrajinskom društvu i do oružanog sukoba. Jačanje desne nacionalističke ideologije, svjesno oblikovanje imidža Rusije kao neprijatelja u ukrajinskoj populaciji, neskriveno kockanje s prisilnim rješavanjem unutardržavnih proturječnosti te duboka društveno-ekonomska kriza pretvaraju Ukrajinu u kronično područje nestabilnosti u Europi i u neposrednoj blizini ruskih granica“ (Russia Matters, 2015, čl. 17.).
- 13 „Obojene revolucije“ naziv je za niz događaja u pojedinim zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza početkom 2000-ih, kada je nakon masovnih prosvjeda došlo do smjena autoritarnih režima i njihove zamjene vladama prozapadne orijentacije. Konkretno je riječ o Gruziji (Revolucija ruža 2003.), Ukrajini (Narančasta revolucija 2004-05.) te Kirgistanu (Revolucija tulipana 2005.). Za rusko političko vodstvo ovaj izraz ima izrazito pejorativno značenje.
- 14 Sredinom devedesetih Ukrajina, Gruzija i Moldavija potpisale su sporazume o partnerstvu i suradnji s EU-om. Riječ je o kopijama sporazuma koji je u to vrijeme bio potpisan s Rusijom (Census i Longhurst, 2022).
- 15 „Iz trgovinske perspektive, ishod trgovinskog sporazuma s A3 zemljama bio je izvanredan. Trgovina između EU-a i Ukrajine porasla je za 48% između 2016. i 2019. (43,3 milijarde eura) i za 50 % s Moldavijom. EU je postala najveći trgovinski partner Ukrajine (40%), Moldavije (54%) i Gruzije (23%). Istodobno je ruski izvoz u Ukrajinu pao s 24% na 9%. Rusija je čak potisnuta na treće mjesto kao trgovinski partner Ukrajine i Gruzije, iza EU-a i Kine! Ovaj preokret dodatno je pridonio ogorčenosti Moskve prema EU-u. (...) Liberalizacija viza za kratkoročni boravak za Moldavce (2014.), Gruzijce i Ukrajince (2017.) je naravno potaknula razmjenu, kao i vizni sporazumi o olakšavanju i readmisiji za Armence i Azere (2014.) te Bjelorusce (2020.)“ (Mirell, 2021: 2). Na ovo treba dodati da je trgovinsko partnerstvo Gruzije s Rusijom zadnjih godina ponovno poraslo nakon djelomičnog otopljanja odnosa (Saari i Secieru, 2019: 63).

nego gospodarskih razloga, manje sklone proeuropskoj politici. S druge strane, novi odnos snaga, osobito u Ukrajini, pridonio je smanjenju oduševljenja IP-om u obliku kako ga je zamislila i lansirala EU (bez ponude članstva kao za zapadnobalkanske države). Taj stav je jasno izrekao ukrajinski ministar vanjskih poslova Dmitro Kuleba u studenom 2019. godine: “Cijenimo mehanizam Istočnog partnerstva. Nismo veliki obožavatelji toga, ali, u redu, prihvaćamo to i cijenimo to što se radi” (Euractiv, 2019).

Pogoršanje situacije u Bjelorusiji i rat između Armenije i Azerbajdžana, uz izbor proeuropske političarke Maie Sandu za predsjednicu Moldavije 2020. godine, dodatno su iskristalizirali i produbili razlike između A3 zemalja i ostatka IP-a. U svibnju 2021. godine tri države su formalizirale svoju suradnju te se od tada i službeno nazivaju Pridruženi trio (Euractiv, 2021). Institucije EU-a, osobito Komisija, iako svjesne očitih razlika u razini ambicija među IP zemljama (Ibid), s oprezom su popratile tu (samo)inicijativu s obrazloženjem da utemeljenje A3 možda nije najbolja poruka za ostala tri istočna partnera. Isto vrijedi i za uobičajeno držanje južnih i zapadnih članica, za razliku od srednjoeuropskih, baltičkih i skandinavskih. Upozoravajući na ruske prijetnje Ukrajini i drugim zemljama partnerima, predsjednik Ukrajine Volodimir Zelensky je na *summitu* Pridruženog trija u Gruziji u srpnju iste godine, u prisustvu predsjednika Europskog vijeća Charlesa Michela izjavio: „Ako Bruxelles i EU ne pokažu željeznu podršku europskim težnjama naše tri zemlje, onda će netko pokazati željezne mišiće svog oružja u blizini naše tri državne granice. I to je, po meni, prijetnja ne samo za naše tri zemlje, nego i za cijeli kontinent.” (Euractiv, 2021a)

Ukrajina je ključna država Istočnog partnerstva, teritorijalno veća i mnogoljudnija nego sve ostale zemlje IP-a zajedno. Kao takva je i daleko važnija za Rusiju od ostalih članica Inicijative, osim možda Bjelorusije zbog geostrateških razloga (tampon zona prema Zapadu, koridor do eksklave Kalinjingrad). Vladimir Putin je u svom glasovitom eseju “O jedinstvu Rusa i Ukrajinaca” iz 2021. godine¹⁶ relativno uvijeno a u izja-

16 „Kada su me pitali o rusko-ukrajinskim odnosima, rekao sam da su Rusi i Ukrajinci jedan narod – jedinstvena cjelina. Ove riječi nisu bile vođene nekim kratkoročnim promišljanjima niti potaknute trenutnim političkim kontekstom. To je ono što sam rekao u brojnim prilikama i u što čvrsto vjerujem. (...) Poštujemo ukrajinski jezik i tradiciju. Poštujemo želju Ukrajinaca da svoju zemlju vide slobodnom, sigurnom i naprednom. Uvjeren sam da je istinski suverenitet Ukrajine moguć samo u partnerstvu s Rusijom. Naše duhovne, ljudske i civilizacijske veze stvarane su stoljećima i vuku svoje korijene na istim izvorima, kalile su ih zajedničkim kušnjama, postignućima i pobjedama. Naše se srodstvo prenosilo s koljena na koljeno. To je u srcima i sjećanju ljudi koji žive u modernoj Rusiji i Ukrajini, u krvnim vezama koje spajaju milijune naših obitelji. Zajedno smo uvijek bili i bit ćemo višestruko jači i uspješniji. Jer mi smo jedan narod“ (Putin, 2021).

vama koje su neposredno prethodile drugom ukrajinskom ratu sasvim otvoreno, osporio državnost Ukrajine te jezik i identitet ukrajinskog naroda. „Rani Putin“ je 2008. u neformalnom razgovoru Georgeu Bushu mlađem pokušao objasniti da Ukrajina u stvari i nije prava država jer je najveći dio njezina teritorija poklonjen od strane Rusije u sovjetskom razdoblju (Adomeit, 2011: 31), pri čemu glavnu krivnju snose Vladimir Ilič Lenjin i Nikita Hruščov¹⁷. Sličan stav se, dakako, u Moskvi njeguje i prema većini bivših sovjetskih republika, osobito onima sa značajnom ruskom manjinom.

Narančasta revolucija 2004. godine i dolazak prozapadne administracije Viktora Juščenka na vlast u Kijevu, bili su jasan signal „desovjetizacije“ Ukrajine, barem u zapadnim i središnjim područjima zemlje. U tom dijelu ukrajinske populacije odavno je (bez obzira na sva razočarenja) na cijeni ekonomska snaga i pravno-politička uređenost EU-a. Nadalje, približavanje Uniji se, među ostalim, percipira i kao spas od autohtonog oligarhijskog sustava i vanjskog pritiska Moskve. U Kremlju se pojam obojenih revolucija, kako je već spomenuto, uobičajeno rabi isključivo u pejorativnom smislu zbog dvaju neprihvatljivih posljedica po interese ruske nacionalne elite – gubitka hegemonije u post-sovjetskom prostoru, osobito njegovom europskom dijelu te potencijalne mogućnosti da se takvi scenariji realiziraju u samoj Rusiji.

Stoga Vladimir Putin neće zaboraviti Narančastu revoluciju, iako su se njeni učinci postupno rasplinuli, zahvaljujući dobrim dijelom i sukobu između ključnih lidera pokreta, Juščenka i Julije Timošenko. Oprez prema nepouzdanim Ukrajinčima ostao je i kad se Ukrajina relativno brzo (ne do kraja) vratila „starijem bratu“ nakon 2010. i pobjede na predsjedničkim izborima starog kremaljskog favorita Viktora Janukoviča. Činjenica je da je do prvog ukrajinsko-ruskog rata, koji je kao nikada prije homogenizirao ukrajinsku naciju, a 2022. godine taj je proces definitivno završen – većina parlamentarnih i predsjedničkih izbora u Ukrajini (Kravčuk-Kučma, Juščenko-Janukovič i Timošenko-Janukovič) odražavala razmjerno jasno ocrtanu političku, kulturološku i lingvističku podjelu na zapadnu (koja uobičajeno uključuje i središnji dio zemlje) i jugoistočnu Ukrajinu, odnosno regionalni kontinuitet u biranju prozapadnih/proeuropskih ili proruskih (post-sovjetskih) kan-

17 Prema narativu ruskih nacionalista, Ukrajina za svoje današnje granice može zahvaliti sovjetskim političkim vodstvima koja su zapadnoj Ukrajini pripojili teritorije čak četiri susjedne države – Poljske, Mađarske, Rumunjske i bivše Čehoslovačke (uključivši i novostvorene manjine iz tih država), a u istočnom i jugoistočnom dijelu zemlje ne samo Krim nego i ostale teritorije s velikim udjelom ruskog stanovništva, koji su trebali pripasti Rusiji („Novorusija“). To se odnosi na cijelu današnju ukrajinsku crnomorsku obalu od rumunjske granice preko Odese, Donbasa, pa sve do Harkiva.

didata¹⁸. Međutim, nakon 2014. godine, obje predsjedničke administracije, Petra Porošenka kao i Volodimira Zelenskog, neovisno o njihovom političkom rivalstvu i neskrivenim osobnim animozitetima, čvrsto su se držale europske agende, opravdano računajući na javnu potporu po tom pitanju.

Tijekom većeg dijela dosadašnjeg postojanja IP-a (ne i zadnjih godina), **Gruziju** su u Bruxellesu smatrali 'najboljim učenikom u razredu', državom koja suradnju s EU doživljava ozbiljno i s više entuzijazma nego druge članice. I gruzijsko javno mnijenje je u odnosu na druge države i društva IP-a najsklonije EU-u, pa čak i NATO-u u odnosu na ukrajinsko prije prvog ukrajinsko-ruskog rata. To je dobrim dijelom posljedica rusko-gruzijskog rata koji je značajno utjecao na osnivanje IP-a te je bio i prijelomnica u ruskoj vanjskoj i sigurnosnoj politici. Utemeljenje Partnerstva znatno je utjecalo na promjenu ekonomskog modela Gruzije koja je zbog nove razine suradnje s EU-om postupno odustala od neoliberalne politike tzv. „singapurizacije“ koju je zagovarao nekadašnji predsjednik Mihail Saakašvili (Saari i Secieru, 2019: 58). Gruzija je godinama percipirala EU kao dobronamjernog medijatora u sporovima na *de facto* granicama s Abhazijom i Južnom Osetijom (Ibid: 60). Nadalje, poput prakse u pojedinim zemljama Zapadnog Balkana, Unija je izravno politički intervenirala kako bi se smanjile tenzije u iznimno politički polariziranom gruzijskom društvu. Naime, predsjednik Europskog vijeća Charles Michel je u travnju 2021. godine, zajedno s američkim veleposlanikom, posredovao pri postizanju političkog sporazuma koji je rezultirao povratkom oporbe u parlament (European Council, 2021), iako nisu uklonjeni ključni uzroci višegodišnje polarizacije. Razlog tome umnogome leži u politici dugogodišnje vladajuće stranke *Gruzijjski san* koju nakon napuštanja premijerske funkcije iz sjene vodi milijarder Bidzina Ivanishvili a za kojeg se tvrdi da je većinu svog bogatstva stekao u poslovima s Rusijom (Genté, 2022)¹⁹.

Osim što je jedna od dvije najmanje i gospodarski najmanje razvijene članice IP-a (druga je Armenija), **Moldavija** je značajno opterećena sigurnosnim i identitetskim pitanjima, kao i pitanjem samog integriteta države. Pridnjestrovlje na istoku zemlje je nakon građanskog rata 1992. godine pod zaštitom „ruskog mirovnog kontigenta“ postalo *de facto* nezavisno područje, iako gospodarski daleko više povezano s Kišinjevom,

18 Ispitivanje javnog mijenja prije Majdanske revolucije (travanj 2013.) pokazalo je da 76% zapadnih Ukrajinaca podržava bliže odnose s EU, dok s druge strane, 53% istočnih veću korist vide u Euroazijskoj ekonomskoj uniji (Kofman, 2017).

19 Politička polarizacija u Gruziji se najvećim dijelom svodi na sukob pristaša Ivanišvilija s pristašama Saakašvilija.

nego, primjerice, Abhazija i Južna Osetija s Tbilisijem, za što zasluge pripadaju i EU-u²⁰. Snažni separatistički i proruski sentimente postoje i u južnoj autonomnoj provinciji Gagauziji koju naseljava istoimeni turkofoni narod pravoslavne religije. Uz to, od samog stjecanja nezavisnosti među etničkim Moldavcima postoji jaz između brojnijih pristaša autonomnosti moldavske nacije i dijela njihovih sunarodnjaka koji smatraju da se Moldavija treba pripojiti (vratiti) etnički srodnoj Rumunjskoj. Nadalje, postoji i polarizacija između proeuropskih i pseudosocijalističkih (a zapravo također proruskih) političkih skupina, koje se izmjenjuju na vlasti. Budući da je nakon parlamentarnih 2019. i predsjedničkih izbora 2020. godine, na kojima je pobijedila Maia Sandu, političko klatno otišlo na proeuropsku stranu, nije iznenađenje što se Moldavija pridružila preostalim članicama „Trija“ u isticanju kandidature za članstvo u EU-u.

Ostale zemlje Istočnog partnerstva

Armenski status u okviru IP-a djelomično je limitiran nakon njezinog relativno nevoljkog pristupanja ranije spomenutoj EEU 2015., kao posljedice intenzivnih pritisaka iz Moskve, što uključuje i prijetnju deportacijom brojnih armenskih imigranata koji žive i rade u Rusiji (Saari i Secieru, 2019: 87). To je rezultiralo obustavom pregovora o sporazumu o pridruživanju s EU-om te je suradnja s Unijom nastavljena u manje ambicioznom formatu. Stoga je EU za Armeniju kreirala poseban tzv. Sveobuhvatan i pojačan sporazum o partnerstvu potpisan 2017., koji je stupio na snagu u ožujku 2021. godine, s ciljem da se izbjegnu odredbe koje bi se kosile s armenskim obvezama u EEU. Gledajući iz geopolitičke i sigurnosne perspektive, Armenija je u gotovo dijame-tralno suprotnoj poziciji u odnosu na A3 zemlje. Dok je za Moldaviju, Gruziju i pogotovo Ukrajinu, Rusija odavno sigurnosna prijetnja prvog reda, Armenija je članica Organizacije Ugovora o zajedničkoj sigurnosti (OUZS) pod ruskim vodstvom, što znači *de jure* saveznik Rusije. Ruske postrojbe od raspada Sovjetskog Saveza nisu napuštale teritorij Armenije i uglavnom su koncentrirane u blizini granice s Turskom. Nadalje, nakon armensko-azerbajdžanskog rata krajem 2020., ovisnost o Moskvi samo se pojačala jer se ruski mirovni kontingent predstavlja kao gotovo jedina garancija opstanka preostalim Armencima u Nagorno Karabahu. Armenija je klasičan slučaj „prokletstva geopolitike,“ koji joj onemogućava da u mjeri u kojoj bi njezine političke elite ili javnost željeli, ostvari-ruje političke i gospodarske odnose, ne samo s Rusijom, nego i sa Za-

20 „EU je ovdje dobro odigrala svoje karte uključivši Pridnjestrovlje u svoj režim duboke i sveobuhvatne zone slobodne trgovine s Moldavijom. Lani je 54 % izvoza otišlo u EU, a samo 14% u Rusiju“ (De Waal, 2022: 1).

padom, prije svega Francuskom i SAD-om, zemljama u kojima odavno egzistira brojna, dobro organizirana i utjecajna armenska dijaspora. Ni Baršunasta revolucija 2018.²¹ te dolazak na vlast njezinog čelnika Nikola Pašinjana, manje proruskog od njegovih prethodnika, ali ne i antiruskog političara, nisu puno promijenili u tom pogledu.

Azerbajdžan i EU su još 2006. godine sklopili tzv. Strateško energetske partnerstvo koje dobro funkcionira i ima posebnu težinu za Bruxelles u kontekstu odnosa s Moskvom. S druge strane, postoji niz prepreka za suradnju u području demokracije i temeljnih sloboda. Stoga se na potpisivanje sporazuma o sveobuhvatnom partnerstvu čeka još od 2017. Minimalni su izgledi za promjenu unutarnje i vanjske politike u Bakuu, s obzirom na porast samopouzdanja i nacionalnog ponosa u zemlji nakon vojnog trijumfa u spomenutom ratu s Armenijom, u kombinaciji s obilatim приходima iz kaspijskih nalazišta nafte i plina. Stoga specifične komparativne prednosti Azerbajdžana omogućuju predsjedniku Ilhamu Alijevu intenzivnu provedbu multivektorske vanjske politike koja osim prirodnog savezništva s jezično i kulturalno srodnom Turskom ili primjerice, strateškog savezništva s Izraelom, ne isključuje razmjerno kompliciranu, ali intenzivnu suradnju i s Rusijom. Za takvu, čvrsto i ujedno fleksibilno koncipiranu politiku, EU je vrlo važan partner, prije svega u području energetike, ali ni u kojem slučaju presudan i nezaobilazan.

Bjelorusija Aleksandra Lukašenka, godinama krivo nazivanog „posljednji diktator u Europi“ (pokazalo se da nije jedini) poseban je slučaj, ne samo u odnosu na A3 zemlje nego i u usporedbi s Armenijom s kojom dijeli članstvo u EEU-u i OUZS-u. Ta je zemlja, ‘najsovjetskija’, barem po kontinuitetu u simbolima i ikonografiji (isto vrijedi i za odmetnuto Pridnjestrovlje) u odnosu na ostale članice IP-a i ‘najlošiji učenik u razredu’ iz perspektive Bruxellesa, u lipnju 2021. potpuno obustavila svoje sudjelovanje u Istočnom partnerstvu. To je bio očekivani

21 Armenska Baršunasta revolucija odnosi se na politički prevrat u Armeniji u proljeće 2018. godine. Tadašnji predsjednik države Serž Sargsjan i njegova Republikanska stranka tri godine ranije uspjeli su izboriti ustavne promjene kojima se armenski politički sustav transformirao iz polupredsjedničkog u parlamentarni, što znači da je pozicija predsjednika države postala protokolarna. Sukladno tome, Sargsjanova odluka da nakon dva predsjednička mandata, 2018. preuzme premijersku poziciju, unatoč javnom obećanju da to neće učiniti, potaknula je masovne i nenasilne prosvjede koji su u konačnici doveli do njegove ostavke. Tijekom prosvjeda, njihov čelnik i kasniji premijer Nikol Pašinjan neprestano je upotrebljavao izraz „pacifistička, baršunasta revolucija“ referirajući se na Čehoslovačku s kraja osamdesetih, ali pazeći da ne iritira službenu Moskvu. Pri tome je naglašavao da se ne radi o novoj „obojenoj revoluciji“ te da pokret na čijem je čelu nema prozapadni i antiruski nego autentično armenski karakter. Vrlo sličan narativ koristili su i predvodnici prosvjeda zbog namještenih izbora u Bjelorusiji dvije godine kasnije.

potez Lukašenka nakon niza sankcija EU-a nametnutih zbog namještenih izbora 2020. godine (EU je i ranije nametala sankcije Bjelorusiji), nasilnog gušenja demokratskih prosvjeda, masovnog zatvaranja i zlostavljanja političkih zatvorenika, krajnje bizarnog prizemljenja stranog putničkog aviona radi uhićenja političkih disidenata te drugih kršenja ljudskih prava i sloboda. U međuvremenu je Bjelorusija postala čak i izravna sigurnosna prijetnja EU-u zbog iniciranja migrantske krize. Ključna posljedica spomenutih događanja, značajnija od dodatnog udaljavanja od EU-a, odnosi se na jačanje godinama zapuštenog naddržavnog entiteta – Saveza Rusije i Bjelorusije²², odnosno na činjenicu da je Lukašenko praktično postao vazal Vladimira Putina te se time našao u statusu kojemu se godinama opirao²³, pri tome razmjerno vješto balansirajući između Moskve i Bruxellesa.

Zadnji sastanak šefova država ili vlada IP zemalja (svih osim Bjelorusije) s predstavnicima EU-a održan je u prosincu 2021. u Bruxellesu, u sumornom ozračju gomilanja ruskih postrojbi na granicama s Ukrajinom. Na sastanku su čelnici istočnih partnera načelno istakli posvećenost dugoročnim ciljevima politike za razdoblje nakon 2020. godine pod nazivom “Politika Istočnog partnerstva nakon 2020.: Jačanje otpornosti – Istočno partnerstvo koje donosi rezultate na dobrobit svih” (European Commission, 2021). Međutim, zaključci sastanka ostavili su dužnosnike A3 zemalja prilično razočarane – pogotovo se to odnosi na Ukrajinu – jer završna izjava nije uključila perspektivu članstva te se nije dovoljno uvažila krajnje očita i već formalizirana diferencijacija između zemalja koje teže članstvu u EU i koje na to niti ne pomišljaju.

Usporedbe sa Zapadnim Balkanom

Nakon što su Ukrajina, Gruzija i Moldavija potpisale spomenute sporazume s EU-om te pogotovo nakon što su, potaknute zajedničkom ambicijom za pristupanjem EU-u, formalizirale suradnju tijekom 2021. godine, postale su učestalije usporedbe Pridruženog trija sa zemljama Zapadnog Balkana²⁴. Centar za europske političke studije (CEPS) 2021.

22 Zajednica Rusije i Bjelorusije je osnovana 1996., a godinu dana kasnije je službeno promijenila ime u Savez.

23 U vrijeme zahlađenja odnosa između Minska i Moskve 2010. godine (ubrzo su zahladili i odnosi sa EU-om nakon predsjedničkih izbora iste godine), ruski nacionalni televizijski kanal TNT emitirao je dokumentarni film o Lukašenku, znakovita naslova „Kum“ (Adomeit, 2011: 48).

24 „Geografske usporedbe su uglavnom nepravedne, a politički, povijesni i ekonomski konteksti su vrlo različiti, ali ovdje ima previše sličnosti (između zemalja Udruženog trija i Zapadnog Balkana, op.a.) koje se jednostavno ne mogu previdjeti” (Radio Slobodna Europa, 2022).

je objavio temeljitu i kasnije često citiranu studiju usporedbe (drugu po redu nakon 2018.) zapadnobalkanskih i istočnoeuropskih pridruženih država u kontekstu njihovog postupnog usklađivanja sa zakonima i normama EU-a. Na prvi pogled razlika je više nego očita – za razliku od A3 zemalja, zapadnobalkanskim zemljama je još na sjednici Europskog vijeća u Solunu 2003. obećana perspektiva pristupanja Uniji te se nalaze u različitim fazama pretpristupnog procesa. Međutim, u studiji se ispravno primjećuje da je ta distinkcija u dobroj mjeri teorijska, s obzirom na realno slabe izgleda i jednih i drugih da kratkoročno i srednjoročno postanu dio EU ‘obitelji’. Pritom razlozi ne leže samo u dobro poznatoj nedovoljnoj spremnosti priznatih i nepriznatih aspiranata za članstvo (niski BDP-i, korupcija, demokratski deficiti, izloženost unutarnjim i vanjskim sigurnosnim izazovima i prijetnjama itd.), nego i u nespremnosti EU-a za okončanje procesa koje zahtijeva jednoglasnost, odnosno nesklonosti pojedinih njezinih članica za daljnjim proširenjem na istok i jugoistok (Emerson 2021: 5).

U studiji se zaključuje da spomenuta „statusna“ razlika između dviju skupina zemalja u realnosti ne pokazuje superiornost jednih ili inferiornost drugih, uzimajući u obzir pravne političke, ekonomske kriterije itd. (*acquis communautaire*) te manju ili veću spremnost za njihovo ispunjavanje (Ibid, 11). Stoga se za izlazak iz zastoja politike proširenja i politike susjedstva predlaže tzv. „diferencirana integracija“ (funkcionalna i institucionalna) za zemlje iz obje skupine, temeljena na ideji dinamične integracijske perspektive, u rasponu od relativno ‘mekog’ oblika članstva s ograničenim ili djelomičnim mogućnostima institucionalnog sudjelovanja do punopravnog članstva (umjesto principa nulte sume „in or out“) (Ibid, 31).

Slične stavove u svom članku o budućnosti IP-a (uključujući implementaciju „Romano Prodi formule“²⁵), iste godine izrazio je i bivši premijer Litve i supredsjedatelj Euronesta²⁶ Andrius Kubilius, pritom oštro kritizirajući različitu strategiju EU-a za Zapadni Balkan i A3 zemlje. Kubilius ističe da je troje istočnih partnera već implementiralo velik dio pravne stečevine EU-a te da je ono što im kratkoročno treba zapravo politički signal da budu prihvaćeni kao kandidati. Po njemu, rezerviranost Bruxellesa ne proizlazi iz činjenice o navodno različitim razinama spremnosti dviju regija za integraciju u EU – koju spome-

25 Riječ je svojedobnoj ideji bivšeg predsjednika Europske komisije Romana Prodiya o budućem uređenju odnosa između EU-a i njezinih susjeda pod sloganom „sve osim institucija“ (Kubilius, 2022: 4).

26 Euronest je međuparlamentarni forum kojega je osnovala Europska komisija 2011. godine, u kojem sudjeluju članovi Europskog parlamenta i nacionalnih parlamenata svih IP zemalja, osim Bjelorusije.

nuta studija pobija – nego iz institucionalne arhitekture i mehanizma donošenja odluka u Uniji (princip veta umjesto kvalificirane većine) te iz prevladavajućih geopolitičkih stavova u pojedinim utjecajnim prijestolnicama, koji se svode na defanzivni slogan: „Nemojmo provocirati Kremlj“ (Kubilius i Stanionis, 2021: 5).

Drugi ukrajinski rat kao prekretnica?

Drugi ukrajinski rat je silom prilika inicirao ubrzanu transformaciju EU-a, uključujući jačanje volje za ispravljanjem grešaka i donošenjem odluka koje je vjerojatno trebalo donijeti kao odgovor na prvi ukrajinski, tinjajući rat, koji je odnio 14.000 života i natjerao u progonstvo više od milijun i tristo tisuća ljudi. EU se odlučio za mnogo oštrije sankcije prema Rusiji nego 2014. te je odlučio prvi put u svojoj povijesti financirati kupovinu i isporuku naoružanja i vojne opreme nekoj napadnutoj zemlji (Europski instrument mirovne pomoći). Nadalje, Strateški kompas za sigurnost i obranu EU²⁷, prepoznaje Rusiju kao ključnu sigurnosnu prijetnju, a ne strateški izazov kao u ranije spomenutoj Globalnoj strategiji. Dokument proziva Bjelorusiju zbog suučesništva u agresiji (Europsko vijeće - Vijeće Europske unije, 2022: 9) te nalaže intenzivnu dostavu pomoći ne samo napadnutoj Ukrajini nego i sigurnosno ugroženim istočnim partnerima Gruziji i Moldaviji (Ibid: 42).

S druge strane, u novom konceptu vanjske politike Ruske Federacije, objavljenom krajem ožujka 2023., EU se spominje samo jednom i to kao „prijetnja sigurnosti, teritorijalnoj cjelovitosti, suverenitetu, tradicionalnim duhovnim i moralnim vrijednostima te društveno-ekonomskom razvoju Rusije, njezinih saveznika i partnera“, skupa s NATO-m i Vijećem Europe (Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union, 2023).

Jedna od brojnih posljedica ruske invazije na Ukrajinu je i odluka političkih vodstava Udruženog trija da uz značajnu podršku javnosti, izrazitu u Ukrajini i Gruziji te nešto manju u Moldaviji (Calus i Nieczypol, 2022:4), zatraže članstvo u EU-u. Iako tako žurna praksa nije predviđena ugovorima EU-a, ovi zahtjevi su zbog dramatičnog stanja u kojem se nalazi Ukrajina te potencijalno cijeli europski dio 'post-post-sovjetskog područja', naišli na dobar prijem u većini, iako ne svim člani-

27 Strateški kompas za sigurnost i obranu je dokument koji je Vijeće EU-a potvrdilo u ožujku 2022. godine. Riječ je o akcijskom planu za jačanje sigurnosne i obrambene politike EU-a do 2030. Strateški kompas pruža zajedničku procjenu strateškog okruženja u kojem Unija djeluje te prijetnji i izazova s kojima se suočava. U dokumentu se nadalje izlažu konkretni prijedlozi za poboljšanje sposobnosti EU-a da djeluje u kriznim situacijama i brani sigurnost njezinih građana. Kompas se temelji na četiri stupa – djelovanje, ulaganje, partnerstvo i sigurnost.

cama Unije, uglavnom sukladno ranije spomenutoj podjeli i dilemama koje se reflektiraju i u komentarima tzv. stručne i akademske javnosti²⁸. Daljnji razvoj događanja na ukrajinskim ratištima i oko njih, koji je sugerirao da je cjepidlačenje u pogledu prihvaćanja kandidature Kijeva postalo prilično neumjesno, prinudio je Komisiju i Europsko vijeće da prihvate kandidature Ukrajine i Moldavije. Ova odluka Bruxellesa uglavnom se percipira kao simbolička poruka podrške partnerskoj i prijateljskoj zemlji koja se bori za vlastiti opstanak te drugom partneru koji bi se mogao naći u sličnoj situaciji²⁹.

Prihvaćanje gruzijskog zahtjeva za članstvo ostavljeno je za bolja vremena, bez obzira na masovne skupove podrške Ukrajini i članstvu u EU-u diljem Gruzije i bez obzira na nezavidnu sigurnosnu situaciju, sličnu kao u Moldaviji. Naime, institucije EU-a već dulje vrijeme gaje sumnje u proeuropsku i prodemokratsku posvećenost vladajuće stranke *Gruzijski san*. Unatoč službenom zahtjevu Tbilisija za članstvo u EU-u, gruzijska vlada se ciljano suzdržava od kritika upućenih Moskvi zbog invazije na Ukrajinu, dok s druge strane oštro kritizira EU, NATO i SAD jer Gruziju „žele uvući u rusko-ukrajinski rat“ (Jutarnji list, 2023).

Nagla i dramatična promjena odnosa na relaciji Bruxelles – Pridruženi trio, dodatno je i dugoročno produbila jaz između Ukrajine, Moldavije pa i Gruzije, od ostatka IP-a. Azerbajdžan je netom prije početka invazije sklopio niz bilateralnih ekonomskih ugovora s Rusijom te potom zauzeo strogo neutralan stav uz podršku suverenitetu i teritorijalnom integritetu Ukrajine te pružanje humanitarne pomoći toj zemlji. S druge strane, armenske vlasti naglašavaju zabrinutost da u sjeni rata u Ukrajini može biti ugrožen opstanak preostalih Armenaca u Nagorno Karabahu. Nakon sukoba Armenije i Azerbajdžana u jesen 2022., koji se vodio na međunarodno priznatim granicama dvaju zemalja i koji se u svakom trenutku može obnoviti, postoje i diskretni nagovještaji sklapanja mirovnog sporazuma uz međusobnu garanciju teritorijalne cjelovitosti. EU je u siječnju 2023. uspostavio civilnu misiju u Armeniji,

28 „Zemlje „Trija“ su još daleko od spremnosti za članstvo u EU-u jer, unatoč svim naporima, one ipak samo rudimentarno ispunjavaju kopenhavske kriterije kao preduvjete za članstvo: stabilne demokratske institucije, istinsku vladavinu zakona i konkurentnu tržišna ekonomiju“ (Euractiv, 2022). „U ekonomskom smislu, ove zemlje su već 70% u EU-u“ (Kowal i Przywara, 2002:2)

29 Predsjednica Moldavije Maia Sandu je u veljači 2023. optužila Rusiju za planiranje državnog udara s ciljem svrgavanja političkog vodstva Moldavije. Nakon toga je Vladimir Putin opozvao dekret iz 2012. kojim se Rusija obvezuje na traženje načina za rješavanje pitanja Pridnjestrovlja na temelju poštivanja suvereniteta, teritorijalnog integriteta i neutralnog statusa Moldavije. Na zahtjev Kišinjeva, krajem travnja iste godine EU je uspostavila civilnu misiju za jačanje otpornosti sigurnosnog sektora Moldavije u području upravljanja krizama i hibridnih prijetnji (Europsko vijeće – Vijeće EU, 2023a).

točnije na armenskoj strani granice (misija EU-a u Armeniji/EUMA) u okviru Zajedničke sigurnosne i obrambene politike (ZSOP)³⁰ (European Council – Council of the European Union, 2023). Ukoliko misija i bude uspješno provedena – što nije do kraja izgledno – to rješava samo dio problema čija se srž nalazi u Nagorno Karabahu i koridoru između te regije i Armenije, dakle područjima koje prema sporazumu iz 2020., osiguravaju ruske mirovne snage.

Na kraju, Bjelorusija, u kojoj je Lukašenkov režim silom ugušio oporbene glasove, postala je ne mnogo više od poligona za agresiju prema obližnjem Kijevu i ostalim dijelovima središnje i sjeverne Ukrajine te jedina IP država u potpunosti orijentirana na Rusiju. Zbog toga je EU uveo dodatne sankcije Bjelorusiji, dok s druge strane podržava čelnike bjeloruske oporbe koji su nakon 2020. završili u zatvorima ili u egzilu (European External Action Service, 2023).

Rat u Ukrajini možda i više nego posredno utječe i na Zapadni Balkan, kao nedvojbeno geopolitički trusno područje, što se ističe i u Strateškom kompasu EU-a, ovaj put bez poimeničnog prozivanja izvora prijetnji: „Sigurnost i stabilnost na Zapadnom Balkanu još uvijek nisu zajamčene, a jedan od razloga za to sve su veća inozemna uplitanja, uključujući kampanje manipuliranja informacijama te moguće prelijevanje trenutačno pogoršane europske sigurnosne situacije“ (Europsko vijeće – Vijeće Europske unije, 2022: 9). S druge strane, politika proširenja i susjedstva EU-a našla se u delikatnoj situaciji, o kojoj još 2021. godine nitko nije razmišljao. Zemlje Istočnog partnerstva i Zapadnog Balkana spominju se više nego ikad u „jednoj rečenici“, jer je praktično preko noći došlo do neželjenog ispreplitanja i stapanja politike proširenja i politike susjedstva. Tako je, osim Ukrajini i Moldaviji, (simboličan) status kandidata krajem 2022. godine dodijeljen i Bosni i Hercegovini. Sredinom 2022. održana je i prva međuvladina konferencija između EU-a, Sjeverne Makedonije i Albanije kao preduvjet za otvaranje pregovora o pristupanju.

Nakon 24. veljače, predloženo je i nekoliko takoreći utopijskih vizija iz Bruxellesa i europskih prijestolnica koje se izravno tiču daljnje sudbine zemalja Istočnog partnerstva i Zapadnog Balkana. Jedna od njih je koncept europske političke zajednice Emanuela Macrona. Za ovu ideju se u Parizu garantira da nije zamišljena kao alternativa ili zapreka procesu proširenja, iako francuski predsjednik godinama preferira unu-

30 Cilj misije je doprinijeti stabilnosti u pograničnim područjima, izgraditi povjerenje, ojačati sigurnost ljudi u područjima zahvaćenima sukobom i osigurati poticajno okruženje za napore koji se ulažu u normalizaciju odnosa između Armenije i Azerbajdžana (Europsko vijeće i Vijeće EU, 2023).

tarnju konsolidaciju, odnosno reformiranje umjesto proširenja Unije³¹. Nadalje, njemački kancelar Olaf Scholz izložio je viziju buduće EU s 36 članica, dakle 6 zapadnobalkanskih i 3 istočnoeuropske, u kojoj bi se postupno napustilo načelo jednoglasnog odlučivanja, s čim se slaže i Macron, ali se tome protive mnogi u Uniji.

Visoki predstavnik za vanjske poslove i sigurnosnu politiku Josep Borrell se u Bruxellesu u prosincu 2022. sastao s ministrima i ministricama vanjskih poslova pet od šest zemalja IP-a. Sljedeći citati iz službenog priopćenja EU-a povodom spomenutog događaja sugeriraju da je Unija barem načelno svjesna situacije u kojoj se nakon 14 godina postojanja nalazi IP: „Sastanak je bio prilika da se potvrdi predanost EU-a Istočnom partnerstvu i spremnost da ono postane fleksibilnije i prilagođenije potrebama partnera. Trebalo bi osigurati komplementarnost bilateralnog puta i procesa proširenja. (...) Kad je riječ o sigurnosti, EU će nastaviti podupirati one istočne partnere koji to žele, osiguravanjem različitih vrsta suradnje i sudjelovanja, među ostalim u pogledu kibernetičkih sredstava te hibridnih i drugih nevojnih sredstava, kako bi se izgradila njihova otpornost i stabilnost u regiji“ (Europsko vijeće i Vijeće EU, 2022a).

Zaključak

Manjak interesa za sudjelovanje u preširokom formatu Istočnog partnerstva u zemljama Pridruženog trija koji je 2022. postao „kandidatski duo“ te s druge strane, manjak entuzijazma za dubljom integracijom ili pristupanjem EU u ostatku IP-a, stvorio je teško premostiv jaz među članicama inicijative te doveo u pitanje njezinu svrhu i daljnju egzistenciju, čak i prije invazije na Ukrajinu. Da je uspio ruski inicijalni plan brzog slamanja Ukrajine i instaliranja Janukovičeve ili neke druge marionetske vlade u Kijevu, to bi bio definitivni kraj IP-a, u kontekstu činjenice da je Ukrajina ključna država inicijative te da bi po zakonu spojenih posuda takav ishod neminovno utjecao na ostale članice. S druge strane, i nastavak borbi te davanje kandidatskog statusa Ukrajini i Moldaviji također čine inicijativu zastarjelom u postojećem obliku, iako dužnosnici EU-a to ne žele priznati. Dakle, daljnja sudbina većine IP zemalja umnogome ovisi o ishodu rata koji zbog snažnog otpora Ukrajinaca (uz nezanemarljiv doprinos EU-a i većine njezinih članica), ali i ruske ustrajnosti u provedbi agresije, odnosno Putinove opsesije

31 Na prvom sastanku europske političke zajednice početkom listopada 2022. godine u Pragu su sudjelovali čelnici svih članica IP-a, osim Bjelorusije. Na sastanku je očekivano glavna tema bio rat u Ukrajini te je odlučeno da će sljedeći sastanak u tom formatu biti održan u Moldaviji.

Ukrajinom kao ‘draguljem u kruni’ ruskog imperija – prijeti da postane dugotrajan.

Dinamika rata u Ukrajini definitivno utječe i na političko-sigurnosnu situaciju na Zapadnom Balkanu, ponajprije zbog nesmanjene težnje Rusije za jačanjem utjecaja u za Moskvu manje važnoj, ali nezanemarljivoj regiji. Pri tome se najtransparentniji vid takve politike odnosi na kreiranje i održavanje savezničko-vazalskih struktura u pojedinim državama ili entitetima regije, tradicionalno sklonima Rusiji.

Zbog svega navedenog, EU je prisiljen iznova valorizirati dugogodišnju politiku proširenja i susjedstva te djelovati proaktivnije prema IP-u i Zapadnom Balkanu. Unija je uvela oštre sankcije Rusiji te pruža kontinuiranu i konkretnu pomoć Ukrajini i sljedećoj potencijalnoj žrtvi Moldaviji, daje potporu čelnicima bjeloruske oporbe i proeuropskim snagama u Gruziji te mirovno posreduje između Armenije i Azerbajdžana. Na to treba dodati dodjeljivanje statusa kandidata za članstvo Bosni i Hercegovini i nešto aktivnije posredništvo u pregovorima između Srbije i Kosova u odnosu na ranije pokušaje.

Takav ‘probuđen’ EU za Rusiju postaje sve manje benigni ekonomski partner s odumirućim ‘dekadentnim’ liberalizmom kao vladajućom ideologijom, a sve više gotovo ravnopravni suučesnik NATO-u u procesu ekspanzije u tzv. rusko dvorište i druge interesne sfere Moskve. Stoga će osim nastavka rata, Rusija nastaviti i s pokušajima iznalaženja i produbljanja pukotina u uvijek upitnom europskom jedinstvu, od ranije zasnovanih na različitim političkim i ekonomskim interesima njezinih članica te različitim percepcijama sigurnosnih prijatelja, uključujući percepcije proširenja Unije. U tom svjetlu, vrijeme će pokazati koliko su ostvarive poruke visokog predstavnika EU-a za vanjsku i sigurnosnu politiku o predanosti EU-a Istočnom partnerstvu i spremnosti da ono postane fleksibilnije i prilagođenije različitim potrebama partnera.

Darko Martinović*

Eastern Partnership and EU Enlargement policy in the context of the War in Ukraine

84

Forum za
sigurnosne studije
GOD. 6, BR. 6

SUMMARY: The Eastern Partnership (EaP) was launched in 2009 as an integral part of the European Neighbourhood Policy. It is a joint initiative of the European Union, its member states and six Eastern European and South Caucasian partner countries with the aim of political association and economic integration, but without guarantees or obligations of the Union regarding accession. After the Belarusian suspension of participation in the EaP and the Russian invasion of Ukraine, as well as the granting of candidate status for EU membership to Ukraine and Moldova, the future of the EaP has become extremely questionable, whilst the further destiny of most the Initiative countries largely depends on the outcome of the Russian-Ukrainian war. The aim of this article is, based on the available sources, to analyse the opposing views of the EU and Russia on EaP, as well as the (geo)political heterogeneity of the IP countries themselves, with an emphasis on the fact that the so-called A3 countries, in terms of their long-lasting pro-European orientation, are more similar to the countries of the Western Balkans than to the rest of the EaP. Therefore, the first research question of this article is whether EaP has become obsolete after radical geopolitical changes? Another question is to what extent has the second Ukrainian war contributed to the interweaving of the 'European path' of the EaP countries and the Western Balkans? The chapters of the article are designed in accordance with the key subjects of analysis – the European and Russian perception of EaP, the specifics of each individual country of the initiative, comparison with the countries of the Western Balkans, and the impact of the war in Ukraine on EaP.

KEYWORDS: Eastern Partnership, European Union, Enlargement policy, Russia, Western Balkans

* Darko Martinović, M.Sc., PhD student at the Faculty of Political Science, University of Zagreb. E-MAIL: dmartino111@net.hr.

Literatura

- Adomeit, Hannes. 2011. *Russia and its Near Neighbourhood: Competition and Conflict with the EU*. College of Europe, Department of European Interdisciplinary Studies. https://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/adomeit_0.pdf
- Balfour, Rosa. 2022. *What Russia's War in Ukraine Means for Europe*. Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/86587>
- BBC News. 2022. *Ukraine war: Sweden and Finland confirm Nato plans in historic shift*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61456726>
- Calus, Kamil & Nieczypor, Krzysztof. 2022. *The beginning of a long journey. Ukraine and Moldova as EU candidate countries*. OSW Centre for Eastern Studies. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-06-24/beginning-a-long-journey-ukraine-and-moldova-eu-candidate-countries>
- Carnegie Europe. 2022. *Judy Asks: Does the EU Need a New Enlargement Policy?*. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/87114>
- Carnegie Europe. 2021. *Judy Asks: Is the EU Politically Committed to Its Eastern Partners?* <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/85955>
- Cenusa, Denis & Longhurst, Kerry. 2022. *From Associated to Candidate Trio? Ukraine, Georgia and Moldova's EU membership journey*. New Eastern Europe. <https://neweasterneurope.eu/2022/04/19/from-associated-to-candidate-trio-ukraine-georgia-and-moldovas-eu-membership-journey/>
- Ciolan, Ionela & Paul, Amanda. 2021. *Lessons from the Eastern Partnership: Looking back to move forward*. European Policy Centre. <https://www.epc.eu/en/publications/Lessons-from-the-Eastern-Partnership-Looking-back-to-move-forward~44d130>
- Crombois, Jean. 2019. The Eastern Partnership: Geopolitics and policy inertia. *European View* (18), 1: 89-96.
- De Waal, Thomas. 2022. *A Fragile Stability in Moldova*. Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/87099>
- Duclos, Michel. 2021. *Russia's National Security Strategy 2021: the Era of "Information Confrontation"*. Institut Montaigne. <https://www.institutmontaigne.org/en/analysis/russias-national-security-strategy-2021-era-information-confrontation>
- Emerson, Michael, Blockmans, Steven, Cenusa, Denis, Kovziridze, Tamara & Veronika Movchan. 2001. *Balkan and Eastern European Comparisons: Building a New Momentum for the European integration of the Balkan and Eastern European associated states*. Brussels: CEPS. <http://aei.pitt.edu/103311/1/Balkan-and-Eastern-European-Comparisons.pdf>
- Euractiv. 2022. *Associate memberships revisited: How to get the EU enlargement policy right*. <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/opinion/associate-memberships-revisited-how-to-get-the-eu-enlargement-policy-right/>
- Euractiv. 2019. *Future of Eastern Partnership: EPP backs trio plan, Commission cautious*. <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/opinion/future-of-eastern-partnership-epp-backs-trio-plan-commission-cautious/>

- www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/future-of-eastern-partnership-epp-backs-trio-plan-commission-cautious/
- Euractiv. 2021. *Georgia, Moldova, Ukraine formalise their higher EU ambition*. <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/news/georgia-moldova-ukraine-formalise-their-higher-eu-ambition/>
- Euractiv. 2021a. *Newer EU members support Associated Trio as „champions*. <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/news/newer-eu-members-support-associated-trio-as-champions/>
- EUR-Lex. 2016. *Ugovor o Europskoj uniji i i Ugovor o funkcioniranju Europske unije – pročišćena verzija*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=celex:12016ME/TXT>
- European Commission. 2021. *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit 2021*. https://ec.europa.eu/news/eastern-partnership-summit-joint-declaration-2021-12-15_en
- European Commission. 2009. *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_09_78
- European Council - Council of the European Union. 2023. *Armenia: EU launches a civilian mission to contribute to stability in border areas*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/20/armenia-eu-launches-a-civilian-mission-to-contribute-to-stability-in-border-areas/>
- European Council – Council of the European Union. 2003. *European Security Strategy- A secure Europe in a better World*. https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/reports/78367.pdf
- European Council – Council of the European Union. 2021. *The political crisis is over, says President Michel in Georgia*. <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/president/news/2021/04/20/20210421-pec-in-georgia/>
- European External Action Service. 2023. *Belarus: Statement by High Representative Josep Borrell on the sentencing of Sviatlana Tsikhanouskaya and other key figures of the democratic forces in exile*. https://eeas.europa.eu/eeas/belarus-statement-high-representative-josep-borrell-sentencing-sviatlana-tsikhanouskaya-and_en
- European External Action Service. 2016. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
- Europsko vijeće – Vijeće Europske unije. 2023. *Armenija: EU uspostavio civilnu misiju za doprinos stabilnosti u pograničnim područjima*. <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2023/02/20/armenia-eu-launches-a-civilian-mission-to-contribute-to-stability-in-border-areas/>
- Europsko vijeće – Vijeće Europske unije. 2023a. *Moldova: EU uspostavio civilnu misiju za jačanje otpornosti sigurnosnog sektora*. <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2023/04/24/moldova->

- eu-sets-up-a-civilian-mission-to-strengthen-the-resilience-of-the-security-sector/
- Europsko vijeće – Vijeće Europske unije. 2022a. *Sastanak ministara i ministrica vanjskih poslova Istočnog partnerstva*. <https://www.consilium.europa.eu/hr/meetings/international-ministerial-meetings/2022/12/12/>
- Europsko vijeće – Vijeće Europske unije. 2022. *Strateški kompas za sigurnost i obranu*. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/hr/pdf>
- Forbrig, Joerg & Przybylski, Wojciech. 2020. Four Scenarios for the Eastern Partnership 2030. *Visegrad Insight* (16), 1. https://visegradinsight.eu/app/uploads/2020/03/Visegrad-Insight_16_2020-EaP2030.pdf
- Freedom House. 2021. *Nations in Transit 2022 – From Democratic Decline to Authoritarian Aggression*. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-04/NIT_2022_final_digital.pdf
- Galeotti, Mark. 2021. *New National Security Strategy is a paranoid's charter*. Raam op Rusland. <https://www.raamoprusland.nl/dossiers/kremlin/1901-new-national-security-strategy-is-a-paranoid-s-charter>
- Genté, Régis. 2022. *Broken Dream: The oligarch, Russia, and Georgia's drift from Europe*. European Council on Foreign Relations – Policy Brief. <https://ecfr.eu/publication/broken-dream-the-oligarch-russia-and-georgias-drift-from-europe/>
- Hrvatska enciklopedija (2023) Strategija. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58330>
- Jović, Dejan. 2018. Europa izvan Europske unije? Nove dileme pri definiranju europskog identiteta. *Revija za sociologiju* (48), 2: 359-394.
- Jutarnji list. 2022. *Danska poslala snažnu poruku Moskvi: 'Sad vidite što se dogodi kad Putin napadne slobodnu zemlju!'*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/danska-poslala-snaznu-poruku-moskvi-sad-vidite-sto-se-dogodi-kad-putin-napadne-slobodnu-zemlju-15205240>
- Jutarnji list. 2023. *Poraz režima u susjedstvu razbjescio Moskvu: 'Sjetite se Majdana i što se onda dogodilo'*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/poraz-rezima-u-susjedstvu-razbjescio-moskvu-sjetite-se-majdana-i-sto-se-onda-dogodilo-15316707>
- Kofman, Michael et. al. 2017. *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*. Santa Monica: RAND Corporation. https://www.russiamatters.org/sites/default/files/media/files/RAND_RR1498.pdf
- Kowal, Pawel & Przywara, Karol. 2022. *The European Union all the way to the Caucasus*. <https://neweasterneurope.eu/2022/06/22/the-european-union-all-the-way-to-the-caucasus/>
- Kubilius, Andrius. 2022. *The Future of the EU's Eastern Partnership Policy: "Everything but Institutions"*. SCEEUS Platform for Reflections on the Eastern Neighbourhood No. 1. <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeu/the-future-of-the-eus-eastern-partnership-policy-everything-but-institutions.pdf>
- Kubilius, Andrius & Stanionis, Ramunas. 2021. *Eastern*

- Partnership 'Beyond Westlessness': A New Momentum For The European Integration.* ELP faction of the European Parliament. <https://elpnariai.lt/wp-content/uploads/2021/09/EaP-Beyond-Westlessness.pdf>
- Mirel, Pierre. 2021. *The Eastern Partnership, between resilience and interference.* European Issue n°589. <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0589-the-eastern-partnership-between-resilience-and-interference>
- Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union. 2023. *The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation.* <https://russiaeu.ru/en/news/concept-foreign-policy-russian-federation>
- Putin, Vladimir. 2021. *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians.* President of Russia. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Radio Slobodna Europa. 2021. *Briselski blog: EU, proširenje i štap bez šargarepe.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/briselki-blog-eu-pro%C5%A1irenje-i-%C5%A1tap-bez-%C5%A1argarepe/31181883.html>
- Radio Slobodna Europa. 2022. *Istina koja stoji iza Makronovog plana za proširenje EU „bez emocija“.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/makron-ukrajina-zapadni-balkan-eu/31870400.html>
- Russia Matters. 2015. *Russian Federation's National Security Strategy.* <https://russiamatters.org/node/21421>
- Saari, Sinikukka & Secieru, Stanislav. 2019. *The Eastern Partnership a Decade on: Looking back, thinking ahead.* EUSS – European Union Institute for Security Studies. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp153_EaP.pdf
- The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. 2016. *Foreign Policy Concept of the Russian Federation.* https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/
- The New York Times. 1991. *War in the Gulf Europe: Gulf Fighting Shatters Europeans Fragile Unity.* <https://www.nytimes.com/1991/01/25/world/war-in-the-gulf-europe-gulf-fighting-shatters-europeans-fragile-unity.html>
- Trenin, Dmitri. 2021. *Russia National Security Strategy. A Manifesto for a New Era.* Carnegie Moscow. <https://carnegiemoscow.org/commentary/84893>
- Youngs, Richard. 2022. *Ukraine's EU Membership and the Geostrategy of Democratic Self-Preservation.* *Carnegie Europe.* <https://carnegieeurope.eu/2022/04/01/ukraine-s-eu-membership-and-geostrategy-of-democratic-self-preservation-pub-86771>